

Quaderns de
la Selva, 13
2001

CENTRE D'ESTUDIS
SELVATANS

Les solucions a la pobresa el segle XVIII. La xarxa assistencial selvatana

MIQUEL BORRELL SABATER

Centre de Recerca d'Història Rural
Universitat de Girona

La pobresa set-centista

MALGRAT tots els avenços econòmics del segle XVIII, la pobresa formava part de les estructures socials i de la mentalitat col·lectiva. A l'antic règim, el treball era l'única font de subsistència de la majoria de la població; pobre seria, doncs, el que no tenia feina. Tanmateix tenir feina no implicava guanyar el suficient per alimentar tota la família, o sigui que molt sovint, i més en les classes no especialitzades, el treball no permetia sortir de la pobresa. Nogensmenys, definir la pobresa segons una determinada xifra d'ingressos fixes és perillós, ja que les enormes oscil·lacions del preu del blat i les conseqüents crisis podien arribar a fer insignificants aquests ingressos. Més encertadament es pot definir el pobre com el que no té reserves per subsistir, aquell que amb el seu treball només pot viure el dia a dia, sense possibilitat de crear un excedent per a les necessitats vitals en època de crisi.¹

1. Per entendre el problema de la pobresa en el segle XVIII, veg. M. FATICA, *Il problema della mendicizia nell'Europa moderna. Secoli XVI-XVIII*, Nàpols, 1992; C. LYS i H. SOLY, *Pobreza y capitalismo en la Europa preindustrial 1350-1850*, Madrid, 1984; B. GEREMEK, *La piedad y la borca (Historia de la miseria y la caridad en Europa)*, Madrid, 1989; R. F. DIEZ, «Estructura social y sistema benéfico-asistencial en la ciudad preindustrial», *Historia Social*, 13 (1992); P. TRINIDAD FERNÁNDEZ, «Penalidad y gobierno de la pobreza en el Antiguo Régimen», *Estudios de Historia Social*, 48-49 (1989), W. J. CALLAHAN, «Caridad, sociedad y economía en el siglo XVII», *Moneda y Crédito. Revista de Economía*, 146 (1978); DDAA, *Cuatro siglos*

Tres eren, al meu entendre, les classes de pobres set-centistes. En primer lloc, el *pobre estructural* seria aquella persona que per un impediment de la pròpia naturalesa (un nen petit, un ancià, un cec o coix, un debilitat psíquicament,...) no podia usar cap mitjà de supervivència; *pobre conjuntural* seria el que no tenia feina o bé, tot i tenir-ne, no arribava als límits necessaris per subsistir degut a un excés de fills o bé per deutes (una guerra, una mala collita, una fam o una epidèmia, abocava a la pobresa tot un important conjunt de població que es mantenia flotant en els límits entre la supervivència i la misèria, en una línia trencadissa degut a la impossibilitat d'acumular excedent per superar les constants crisis: eren els "*pauperisables*" definits per J. P. Gutton).² Finalment, *pobre professional* seria el que feia de la caritat pública el seu "modus vivendi", un grup indefinit i violat de persones que considerava més profitós viure dels altres, que no treballar per acabar, un moment o altre, sense res propi i abocat també al mateix camí de la pobresa i la misèria.

Fos com fos, podríem definir el pobre com el que no té el mínim necessari per viure i moure's en el seu entorn social. Segons els sistemes usats per mitigar la seva pobresa, podem parlar de pobre *pidolaire*, vergonyant o indigent. El *pidolaire* és el que demana a un altre, essent vertader (cec, coix, orfe, ancià...) o fals (vago, rodamón, murri...). El *vergonyant* és aquell capacitat per treballar però que s'ha arruïnat per deutes, manca de feina, i la seva honra no li permet pidolar, actuar públicament: és un pobre passiu que viu, tancat a casa seva, dels ajuts dels veïns, ajuntament, obres socials. L'*indigent* és sens dubte el grup més nombrós i correspon a tots aquells que, treballant, viuen molt justament, de forma que qualsevol entrebanc els llença a viure de l'olla pública o de la caritat.

Podem analitzar les causes de la pobresa. En primer lloc, el *cicle demogràfic*: quan hi havia un increment de l'espai familiar degut als naixements, els nounats empobrien l'economia familiar, no només per ser una boca més a alimentar sinó perquè la mare havia de deixar de treballar o bé pagar una dida. Per l'altre costat, l'existència d'avis incapacitats per treballar també incrementava negativament els límits de subsistència d'aquest espai familiar.

En segon lloc, les periòdiques *crisis de subsistència* i de consum, lligades a les males collites. Si per un costat afectava directament al pagès productor, per l'altre els increments de preus destrossaven el mins 'estalvi i no hi havia demanda, arruïnant als artesans i de rebot el treball casolà manufacturer de les dones. Tan-

de acción social: de la beneficencia al bienestar social, Madrid, 1988; M. JIMÉNEZ SALAS, *Historia de la asistencia social en España en la Edad Moderna*, Madrid, 1958; C. MARTÍNEZ SHAW (coord.), «L'assistència pública a la Barcelona moderna», *L'Avenç*, 190 (1986); M. CARBONELL, «La beneficència a finals

del s. XVIII: Una aproximació, la Casa i Hospital de Misericòrdia de Barcelona», *Actes del I Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, v. I, Barcelona, 1984. P. CAMPORESI, *El pan salvaje*, Madrid 1986.

2. J. P. GUTTON, *La société et les pauvres en Europe (XVIème-XVIIIème siècles)*, Paris, 1974.

mateix l'increment de població no va permetre un increment de llocs de treball, de forma que no hi havia feina per a tots: per excés d'oferta, la mà d'obra era molt barata. En tercer lloc, i sobretot les primeres dècades del segle, el pes que representà la *introducció del cadastre i els allotjaments de tropes* com a represàlia per la derrota però també com a element coercitiu per pagar quantitats moltes vegades allunyades de la producció i riquesa d'un poble o zona.³ En quart lloc, finalment, *causes individuals* diverses com una malaltia, una minusvàlua, la mort d'un membre de la família, distorsionaven sobtadament el pressupost familiar abocant a la pobresa primer i a la indigència més tard a tots els seus membres.⁴

Més difícil se'ns fa quantificar el nombre de pobres. S. Wolf, que ha estudiat àmpliament la pobresa a l'Europa moderna, distingeix entre els pobres estructurals, que representaven entre un 4% i un 8% de les principals ciutats europees, i els pobres conjunturals afectats pels baixos salaris, feina inestable, fluctuacions del preu del pa... que serien prop del 20%. Aquí hi afegeix un tercer cercle concèntric format per petits artesans, funcionaris..., que podien passar del seu nivell de subsistència al de pobresa o misèria per problemes personals, de forma que en un moment donat de crisi, entre el 50% i el 70% de la població urbana es movia en el llindar de la pobresa.⁵

En l'àmbit rural, S. Woolf veu més dificultats per aportar xifres, però els endeutaments dels petits propietaris que es converteixen pràcticament en jornalers i les víctimes de les males collites, cícliques i habituals, la pesta o les guerres, i l'emigració de les zones muntanyoses per manca de possibilitats de supervivència faria que en el món rural es pogués parlar també d'una gran quantitat de pobres.⁶

L'any 1717, dels 88 jornalers de Riudarenes, 50 són declarats «pobres de solemnitat», i també ho són 7 de l'Esparra i 6 de Sils. Un 32% dels caps de família de la batllia són pobres de solemnitat. La tercera part dels habitants tenen el «títol oficial» de pobre. L'any 1726 a Lloret de Mar hi ha 15 pobres de solemnitat que representen un 7,4% dels caps de família lloretencs. A Santa Coloma de Farners, el desembre de 1762 el 66% de la població colomenca, quan començava a ser latent l'empenta econòmica, era considerada pobre pels propis vilatans.⁷

La vida del pobre es movia en la pura subsistència, però no hi havia gaire diferència entre aquest (pidolaire, rodamón, avi, vídua) i una bona part de la

3. Ver. per aquest cas l'article del mateix autor «L'endeutament municipal selvatà en la primera meitat del segle XVIII», *Quaderns de la Selva*, 9 (1996).

4. Veg. els ja citats DIEZ, «Estructura social...», i LYS-SOLY, *Pobreza y capitalismo...*

5. S. WOOLF, *Los pobres en la Europa moderna*, Barcelona, 1989.

6. Josep FORMIGA, «Evolució de la propietat a l'Esparra», *Quaderns de la Selva*, 8 (1995), mostra clarament la ruïna de propietaris i la venda de masos.

7. Miquel BORRELL, *Santa Coloma de Farners al segle XVIII*, Sta. Coloma de Farners, 1997; i *El segle XVIII a Riudarenes*, Sta. Coloma de Farners, Ajuntament de Riudarenes, 2000.

massa treballadora immersa en una xarxa laboral altament inestable i mal pagada. Tot això ben lluny de la visió enganyosa d'un Jaume Caresmar que, pels mateixos anys, sobreposava el romanticisme a la supervivència quan explicava que els rics: *«podran reducir a los hombres de trabajo a no tener sino solo Pan por toda su recompensa, pero no podran quitarle nunca su vivo apetito, ni el gusto de beber en una fuente o en una taza de madera, ni el sueño profundo y tranquilo que descansa dulcemente en cuerpo fatigado, ni el espectáculo de la naturaleza...»*⁸ Una visió pre-romàntica i idíl·lica que no s'adeia amb la trista realitat no ja del pobre declarat, sinó de la majoria de treballadors.

Respecte a la precarietat del dia a dia, l'anàlisi dels salaris dels jornalers, treballadors i artesans poden ajudar a corroborar no ja la dificultat de crear excedent, sinó la simple necessitat d'alimentar-se: per exemple a Blanes, la Cellera i la majoria de pobles de les contrades selvatanes, entre 1752 i 1771, un paleta guanyava uns 12 sous diaris i un manobre 6 sous. En aquest segon cas, li corresponien uns 150 sous mensuals. En un matrimoni amb dos fills petits, es menjaven 1,5 kgs de pa diari, a 10 diners la lliura de pa negre: 125 sous només per comprar pa. El moltó anava entre 5 i 8 sous la lliura, el bou a 3 sous, els ous a 3 sous la dotzena... Aleshores només el treball de la dona, infrapagada, podia ajudar a alimentar-se mínimament. Les collidores de castanyes de Santa Coloma, Anglès, Osor... guanyaven 2 sous diaris i a tota la comarca, les dides guanyaven 1 sou diari, de forma que la dona aconseguia augmentar màxim un 20% els ingressos familiars. Això en èpoques de normalitat o bonança, sense comptar, posem per cas, que en la Guerra Gran el moltó va pujar a 18 sous i el bou a 11 sous.

El romanç set-centista *ROMANCE ENTRETINGUT HONT SE RECITEN LAS fatigas y treballs que pàssan los casats, curts de havers: declarant quant y a quina edat se poden casar los pobres, que per als rics tota hora és bona* localitzat per l'autor d'aquest treball, és una bona mostra de la dura vida del pobre i del treballador, tan difícilment separables en molts moments: lloguers cars en habitatges ínfims, impossibilitat d'alimentar i vestir decentment als fills, tensió matrimonial, degeneració de la vida familiar...⁹

A totes aquestes dures condicions de vida, habituals a la majoria de poblacions, cal afegir-hi el seu agreujament quan apareixia el fantasma de la fam o de la guerra, fantasma ben visible que causava estralls i provocava l'ensorrament de les ja febles estructures econòmiques familiars.

Les dues causes col·lectives de pobresa conjuntural serien les catàstrofes naturals i les crisis bèl·liques que, malgrat no ser generals, ni cícliques, ni fortes

8. BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Arxiu, Llibre 143
bis: *Discurso sobre agricultura, comercio e industria*... p. 31-33.

9. INSTITUT MUNICIPAL D'HISTÒRIA DE BARCELONA,
any 1756 per Pere Escuder, impresor a Barcelona.
Secció Romanços BAR. ESC. 13.

com en segles anteriors, afectaren les capes més desfavorides de la població en diversos moments del segle. La Guerra de Successió i el cadastre deixaren endeutades moltes famílies; aiguats i terratrèmols destruïren sovint el que havia costat tota una vida aixecar; la crisi alimentària de 1763-64 a les comarques gironines; la Revolta dels Joseps a Lloret el 1788, la Guerra gran del 1793-1795, són clars exponents de moments de tensió produïts per la manca d'excedent d'unes classes socials que vivien al dia, sense possibilitat de controlar el seu futur i que eren sacsejades per la més petita batzegada climatològica.

El mal temps al camp afeblia la collita i es vivia amb vertadera angoixa: ploure per estovar els camps i poder sembrar, ploure per aiguadejar els grans, sequera per evitar el fangueig... eren moments crucials en la vida pagesa. Les invocacions als protectors religiosos creixien proporcionalment a la premura del temps, fins arribar al punt d'anar a buscar el sant o santa local, treure'l del seu santuari i en processó multitudinària, instal·lar-lo en l'altar de la parròquia, on era bombardejat amb pregàries, ciris, fum, promeses... fins que la pluja o el sol, depèn del cas, feien acte de presència. A Blanes l'octubre i el novembre de 1752 s'anà a buscar la Mare de Déu del Vilar per un eixut. L'any 1788 per la pluja i el 1798 per un terratrèmol també s'anà a buscar la imatge. I el mateix podem veure en multitud de pobles. Si en aquests casos la intervenció divina i/o la naturalesa evitaren el gran desastre, no passà el mateix l'hivern de 1763 quan per les constants i excessives pluges es va malmetre la collita a tota la comarca i bona part del Principat.¹⁰

Potser l'explicació més detallada i coneguda d'aquesta crisi la proporciona el clergue selvatà Joan Calderó, de Riudellots de la Selva, quan explica detalladíssimament la problemàtica plantejada amb les males collites de l'any 1763 i les seves conseqüències l'any següent.¹¹ Crisi que indubtablement afavoriria certs especuladors com així ho denunciava el prevere Simó Salamó.¹² També Joan Simon, Antoni Moner i Pere Falgueras, rectors de Riudarenes, Sils i Vallcanera respectivament, feren un testimonial davant el notari de Santa Coloma explicant aquesta crisi.¹³

Les solucions a la pobresa

Quatre eren els sistemes bàsics que tenia la societat selvatana (semblantment que la resta d'Europa occidental) per socórrer els seus desvalguts, crònics

10. Josep MAURI SERRA, *Història del Santuari de la Mare de Déu del Vilar de Blanes*, Barcelona, 1952.

11. Joaquim M. PUIGVERT SOLÀ, «Misèries de l'any 1764. Narració d'una crisi alimentària a l'antic règim per un clergue de la comarca de la Selva», *Manuscrits*, 1 (1985).

12. S. SALAMÓ, *Regla de vida molt util als pobres y richs*, Barcelona, 1760.

13. AHG [ARXIU HISTÒRIC DE GIRONA], Notaria de Santa Coloma de Farners, núm. 121, f. 248, any 1764.

o conjunturals: a nivell individual i per un sol cop, les *causes pies per maridar donzelles* permetien col·locar en el mercat matrimonial noies de famílies pobres impossibilitades per pagar-se un dot. També a nivell individual, l'*almoïna del vestuari* consistia en un repartiment de diners invertits en roba per vestir pobres. A nivell col·lectiu, dos eren els ajuts existents: les *almoïnes del pa* i els *hospitals*. Les almoïnes del pa proporcionaven l'aliment dels pobres bé un cop l'any (de forma que servia més per salvar-ne celestialment al fundador que no per salvar terrenalment als receptors), bé diversos dies a la setmana. Per altra banda, el sistema més complex i complet d'assistència al desvalgut era l'hospital, institució de caràcter local que procurava no només solventar els problemes dels propis conciutadans sinó els dels pelegrins, viatgers, expòsits...

Al final del segle i abans de la Guerra del Francès s'afegiren uns nous tipus d'ajuts promoguts per les autoritats per evitar revoltes: en primer lloc, l'encàrrec de determinades obres per pagar amb diner públic un mínim sou a les masses treballadores que s'havien quedat sense feina i que, transitòriament ocupades, no crearien un perill social imminent; en segon lloc, la creació de les conegudes "olles públiques" en èpoques d'escassetat.

A) El maridatge de donzelles

El matrimoni basat en el dot que havia d'aportar la noia representà sempre un entrebanc per a la seva col·locació: mentre les famílies benestants o nobles s'apanyaven sense gaires dificultats (tot i els entrebancs propis, a voltes, de qualsevol relació comercial), les famílies pobres tenien més dificultats per casar les seves filles. Ja en l'alta edat mitjana, entre capellans, frares i guerrers d'ordes religioses, sobraven noies en el mercat matrimonial, i el dot era un esquer per col·locar les filles. Tanmateix, moltes noies casaderes podien caure fàcilment en la prostitució si es dificultava el seu casament, ja que tot sovint eren expulsades de la llar. Pobresa i manca d'honradesa anaven lligades d'antuvi i la pèrdua de l'honradesa no feia sortir de la pobresa, però ajudava a suportar-la, a sobreviure.

La salvació de les noies pobres depenia dels propis reis, interessats en ajudar-les, com es veu ja en aquesta ordre de Joan I d'Aragó en la qual manava que es distribuïssin els diners de les causes pies entre «*Pauperibus verecundatibus, puellis maritandis, captivis redimensis, misis celebrandis...*», o bé quan Sant Vicent Ferrer aconsellava que s'havia de fer almoïnes «singularment a órphanes e fadrines pobres a maridar e [h]ospitals a mantenir».¹⁴

En el segle XVIII les teories poblacionistes prengueren força i no solament es tractarà de salvar les donzelles del pecat, sinó de salvar l'Estat de la pobresa:

14. Teresa M. VINYOLÉS VIDAL, «Ajudes a donzelles pobres a maridar», *La pobreza y la asistencia*

a los pobres en la Cataluña medieval, Barcelona, 1980, vol. I.

■ ■ ■ ■ ■ ■ ■

més braços, més riquesa. A la comarca de la Selva diversos pobles tenien instituïdes causes pies per dotar donzelles. Hi havia fundacions públiques i privades. Les privades eren instituïdes pel fundador per tal de dotar noies per casar-se i pagar estudis als nois, sempre que fossin del llinatge del fundador. Certament aquesta fundació al llarg dels anys arribava a abastar una bona part de les noies i nois d'un poble al estendre's el parentiu. Les dotacions públiques eren les instituïdes per dotar donzelles pobres de la població i així maridar-les amb més facilitat. Un sistema mixt consistia en fer la fundació amb ordre de preferència: primer les noies de la nissaga i si aquell any no n'hi havien, passava a una donzella pobre de la població.

El fundador, quan instituïa una causa pia per maridar donzelles, la dotava d'una determinada quantitat, el capital, que era fix i inamovible. La tasca dels administradors era col·locar aquest capital en censals, i el que rendien els mateixos era el que es repartia cada any.

El sistema que s'acostumava utilitzar no variava gaire d'un poble a l'altre: setmanes abans de fer el repartiment els administradors de la causa pia, que normalment eren els propis jurats o cònsols de l'ajuntament, el rector de la parròquia o l'abat del monestir, feien un llistat de les noies pobres necessitades en edat de casar-se. No és la família que s'apunta en una llista general, sinó que és la pròpia institució qui tria, decideix quines noies en tenen necessitat. S'observa doncs ja un clientelisme, una assumptió de poder per part dels detentadors de la causa pia. Estant com eren els maridatges de donzelles institucions arrelades, tothom en tenia coneixement i no hi ha dubte que prou devien parlar i demanar als regidors ser inclosos en les llistes de favorits. Un cop fetes les llistes, un dia assenyalat pel fundador, o bé el Ninou (Cap d'any), es feien uns rodolins amb el nom de cada noia casadera triada i davant notari, una mà innocent treia, per ordre, els noms de les premiades, segons el nombre de dots que estaven instituïts en la fundació: a voltes se n'elegia una, altres dues o tres o quatre que es repartien els diners de la causa pia.

Els diners no es donaven en el moment del sorteig, sinó únicament i exclusivament quan la noia es casava, sense límit de temps. Si es moria una noia, els diners que li corresponien passaven als dots de l'any següent.

Poques són les causes de maridar donzelles localitzades a la Selva. A Amer hi havia una fundació feta per Francesc Giginta, abat del monestir: els regidors nomenaven tres donzelles pobres i l'abat del monestir n'escollia una, que rebia quinze lliures al casar-se.¹⁵

15. AHG, Notarials Amer, núm. AM486, f. 39, any 1756.

A Blanes existia una causa pia privada instituïda l'any 1618 per Rayner Roura «...per maridar, captius rescatar i estudiant estudiar de la parentela del donador. Si no n'hi ha aquell any distribuir en roba per els pobres».¹⁶

B) Les almoines del vestuari

Almoines individuals, s'acostumaven fer inseguint el mateix sistema que els maridatges de donzelles: llistes tancades fetes pels administradors de la causa pia, els quals repartien roba per vestir-se entre un nombre concret de pobres locals. S'acostumava fer per Tot Sants (abans d'entrar l'hivern) i a voltes per Pasqua.

A Blanes existia la causa ja citada de Rayner Roura; una clàusula de la mateixa especificava que l'any que no hi hagués beneficiari familiar els rèdits servissin per comprar pany de burell i repartir entre els pobres: «...*Donzellas Amaridar y Cautivos rescatar y estudiantes estudiar de Parentela de dicho Rayner Roura y en el caso que algún año no huviese que distribuir se huviesse de entregar a los Jurados de dicha Villa a fin de comprar paño de burell y este distribuir entre los Pobres de dicha Villa de Blanes; y por cada cinco libras que valiesen los frutos de dicha Causa pia hubiessen de dar al heredero de dicho Rayner Roura una cana de dicho paño burell, u treinta sueldos con obligacion que dicho heredero la dicha cantidad de paño, o de dineros hubiesse de distribuir entre Pobres de su genero Y parentela la mitad y la otra mitad entre Pobres de dicho Rayner Roura testador, y los dichos Jurados en el año que aconteciesse recibir frutos de dicha Causa pia estubiessen obligados hazer dezir y celebrar un Aniversario en la Iglesia de dicha Villa de Blanes, y por el distribuir doze sueldos; y dicha fundacion fue dotada de diferentes censales de propiedad exhistentes en el dia y cobrables 1356 libras 10 sueldos...*»; així, el segon dia de la Pasqua de Resurrecció se'ls donava pa per valor de 15 lliures i un tant de burell pels pobres.¹⁷

L'última causa pia pública de vestuari de la qual en tenim coneixença era la fundada pel reverend Dalmau Verneda, rector de la parròquia de Sant Pere d'Osor, el qual, amb testament fet el tretze de març de 1692, deixava un capital de 1.100 lliures. La característica més important d'aquesta almoina és que es repartia entre tres pobres d'Osor i dos de Sant Hilari Sacalm, gastant-se en total 25 lliures anuals per comprar roba de drap. A la missa que es feia cada any a finals de setembre a Osor i a primers d'octubre a Sant Hilari havien d'assistir-hi els pobres amb el vestit nou: «...cada any vestir sinch pobres, ço es tres de la parroquia de Osor y dos de la parroquia de Sant Hilari, y fer celebrar un offici cada any lo un any a Osor lo endemá del terser diumenge de setembre y lo

16. AHG, Secció Hospici, 3.1.

17. AHG, Secció Hospici, 3.1.

altra any en St. Hilari lo endemà del primer diumenge de octubre y en dit offici agen de acistir dits pobres vestits dit die de nou y donarlos exint del offici tres sous a quiscun [...] Y se han de gastar cada any per vestir los dits cinch pobres vint y cinch lliuras barcelonesas aventlos de elegir lo hereu de la Casa den Verneda...» La roba havia de ser de drap i «... no vull en dit genero de drap se entenga ninguna roba de llana y lli».¹⁸

C) Les almoines del pa

Era el sistema més típic i conegut arreu d'Europa d'ajudar els pobres. Moltes d'aquestes almoines foren fundades al llarg de la baixa edat mitjana i funcionaren fins a finals del segle XVIII sense gaires modificacions. Consistia en el repartiment de pa cuit determinats dies l'any. El fundador acostumava dictar, en el seu testament, tres aspectes bàsics: els dies que s'havia de repartir, la quantitat i finançament que s'havia de repartir i l'administrador de la causa pia.

Respecte els dies, la majoria de les almoines es limitava a donar una quantitat de pa un dia a l'any triat pel fundador: acostumava ser el dia de la seva mort, la diada d'un sant o patró local o bé dies assenyalats de festes importants entre les quals destacaven Sant Miquel de primavera i Sant Miquel de setembre, Dimecres, Dijous o Divendres Sant, Nadal, Pasqua, Sant Joan o Diumenge de Rams, entre els més importants i majoritaris. Mentre la poderosa Almoïna del Pa gironina repartia pa tres dies a la setmana d'octubre a juny, en els pobles selvatans on n'hi havia es donava un cop a l'any.

El finançament i quantitat a repartir era el segon punt important en la creació de la causa pia i depenia del poder econòmic del fundador. El finançament podia consistir en una quantitat en diner o en espècie. Si era en diner, es col·locava en censals i s'invertien els rèdits anuals en la compra de blat per convertir-lo en pa. Altres voltes, el fundador no aportava cap quantitat fixa i es limitava a especificar una quantitat determinada en blat que els seus hereus havien d'invertir cada any per repartir entre els assistents.

Respecte a l'administració de les causes pies d'almoines, eren varis els sistemes de control i execució. Si era una quantitat en espècie aportada per l'hereu, no hi havia administrador i senzillament el capellà del poble controlava que es fes cada any sense interrupció. Si hi havia una quantitat en diner que s'havia d'invertir, cobrar censos... el fundador nomenava administradors. En els primers temps de la causa pia, aquests administradors eren familiars del fundador, però amb el pas del temps, la majoria de les almoines del pa passaren a mans del comú o de la parròquia que les gestionava sense cobrar, la majoria, o cobrant, com acabem de veure en l'almoïna de Blanes, determinades quantitats.

18. ARXIU PARROQUIAL DE SANT HILARI SACALM, *Causa Pia de Vestir Pobres*, f. 2 i f. 155.

La majoria d'almoines es convertien més en una festa popular que no en la salvació i ajut de pobres. Un pa gratuït un cop l'any no treia ni salvava de la pobresa a ningú, i només servia per recordar al fundador, el qual usava l'almoina com una eina per salvar-se ell mateix fent una caritat. Els que realment aprofitaven aquestes almoines com a *modus vivendi* eren els rodamóns i murrís que creaven les seves rutes de pobres en busca del pa, voltant de poble en poble. La ineficàcia social d'aquestes almoines va fer que el bisbe gironí les commutés totes a favor de l'hospici l'any 1774, ja que si individualment no solucionaven cap problema, totes juntes aportaren un bon ajut financer a l'hospici gironí. Tanmateix, molts pobles ja havien vist i comprovat de feia temps el seu nul servei i les havien reconvertit. A Amer, per exemple, usaren part de les rendes de l'almoina per pagar un mestre de primeres lletres i arranjar l'hospital.

Pel sentit de poder, tradició i influència que tenien les almoines en la vida local, molts pobles s'oposaren fortament a perdre-les i realitzaren una forta oposició a la política episcopal de concentrar tota la caritat en l'hospici de la capital gironina. Hi havia almoines que, sense poder comparar-se amb l'Almoina del Pa gironina, fruien d'unes bones rendes i el seu control i distribució reportava un cert prestigi i poder als regidors i/o administradors. Tanmateix aquestes almoines servien tot sovint per ajudar vídues desvalgudes o pobres de solemnitat, com així passava a Sant Feliu de Guíxols. També en època de crisi l'almoina representava un petit ajut per a la població i altrament hi havia pobles que, com hem vist, utilitzaven l'almoina per mantenir el mestre o per casar donzelles. Aleshores no s'ha de fer estrany observar com encara l'any 1790, setze anys després de la commutació de les almoines a favor de l'hospici, aquest encara estigués pledejant per aconseguir-ne el control de les més reàcies a traspasar els seus comptes.¹⁹

Analitzem, doncs, les almoines del pa existents a la Selva: a Amer hi havia l'almoina del Cortó; n'eren administradors el prevere i els regidors i tenia una renda anual de 65 lliures 3 sous 3 diners, que es gastaven així: dos sous per lliura per l'administrador, 19 lliures al mestre de primeres lletres i gramàtica, i la resta per la compra de *«... 16 quarteras de trigo mescladillo en el tiempo que va más barato, que se haze amasar por pan y se distribuye en una caridad general una vez al año»*. Tanmateix, en la data d'aquest informe, l'any 1774, les quantitats dedicades a comprar blat estan aplicades, per ordre del bisbe, a l'hospital de la vila per cinc anys.

En la mateixa població, existien dues almoines més: una dels monjos del monestir, que distribuïen un cop a l'any sis quarteres de blat en pa cuit; i una altra feta per

19. Miquel BORRELL, «La polémica entre l'hospici de Girona i l'ajuntament de Sant Feliu de

Guíxols pel control de la caritat a finals del segle XVIII», *Estudis del Baix Empordà*, 16 (1997).

■ ■ ■ ■ ■ ■ ■

uns particulars, a primers de juny, que repartien de dotze a dinou quarteres de pa cuit d'una lliura de pes, donant-se a tothom sense mirar si eren rics o pobres. A Sant Julià de Llor es repartien dues quarteres i mitja de blat en pa petit el Dimecres Sant.

A Anglès la fundació de l'almoina del Cortó depenia dels regidors, els quals invertien els rèdits en pagar al mestre de nens i pagar tres misses cantades amb quatre sacerdots que es feien els tres primers dies de maig, quan es donava el pa. El bisbe Lorenzana, el quinze de novembre de 1778, ordenà als regidors que lliuressin els llibres i comptes de l'almoina i aquests es negaren tot al·legant que hi havia un desordre absolut en els cobraments i pagaments, s'havien perdut els censals i era incert si l'origen de l'almoina permetia que aquesta passés a l'hospici. A Blanes, com ja hem vist, en la tercera festa de Pasqua de Resurrecció es donava als pobres pa per valor de 15 lliures, distribuït de temps immemorial pels regidors.

A Breda existia una «...*causa pia llamada la almoina de Escaàs, cuyos réditos cobrables son 3 libras 6 sueldos de pension anuales; esta deve aplicarse para dar caridad para los pobres, pero pobres y no pobres van a tomarla no solamente la Parroquia sí que también los vecinos, por lo que es preciso passar quatro o sinco años de una a otra caridad que se haze, y mas sirve para discordias que para cumplir la voluntad del fundador*». A més d'aquesta almoina que distribuïa la parròquia, «En el Real Monastir de Breda se fa tots anys en die de Dijous Sant per conducta del m. iltre. S. Abat de dit monastir una almoina de cortó als pobres...».

A Hostalric s'invertien 60 sous anuals per distribuir pa d'un sou a cada pobre per Quaresma, tret d'un censal de 400& i una altra de: «... *una quartera de trigo que se repartia entre los pobres el dia de la conmemoracion de los difuntos*».

A Sant Feliu de Buixalleu existia una causa pia que repartia dotze lliures anuals i a Castanyet, una família pagesa, els Albó, oferia 1/4 d'una faneca de blat el Divendres Sant en forma de pa cuit. Aquesta almoina era voluntària, o sigui la casa no estava obligada a fer-la i per aquest motiu el bisbe no la va poder commutar a favor de l'hospici.²⁰

Acabem de veure, doncs, com les almoines del pa no solucionaven cap problema de pobresa individual ni col·lectiva, ni conjuntural ni estructural. Quedava doncs un altre sistema d'ajut als pobres, més complex i efectiu: l'hospital de pobres, existent a molts pobles, malgrat que en molts d'ells no hi havia, en el segle XVIII, rendes per fer-los funcionar correctament.

D) Els hospitals de pobres

El sistema més complex de caritat institucionalitzada era sens dubte l'hospital de pobres. El naixement de la xarxa hospitalària europea s'ha d'emmarcar en

20. La informació de les almoines del pa està extreta de l'AHG, Secció Hospici 3.1 i 3.2.

un procés generalitzat a la Baixa Edat mitjana, degut a una forta pressió sobre la ciutat dels excedents rurals que crearà situacions de pobresa i misèria; en contrapartida, apareixerà una creixent riquesa d'una elit ciutadana dedicada bàsicament al naixent comerç que per salvar la seva ànima per un costat i evitar aldarulls ciutadans per l'altre, invertiran una part dels seus guanys en la fundació d'aquests hospitals.²¹ D'aquesta manera, els hospitals es convertiren en centres assistencials (orfes, malalts, pelegrins) que canalitzaren la devoció i fervor caritatiu de l'època (donacions, caritats, causes pies) actuant com a centres de finances (censals, arrendaments) per augmentar i/o mantenir el seu patrimoni.

Aquests hospitals tenien una doble funció: la primera, per subvenir les necessitats dels pobres malalts del mateix poble, persones que vivien soles, amb problemes econòmics normalment «pobres malalts o per sans desvalguts...» i que trobaven així un refugi per guarir-se o per morir més dignament: «...lo cuydar per si o per medi de altres sacerdots de assistir y ajudar a ben morir als Pobres malalts...», com expliquen a Tossa l'any 1765, o bé «...en alivio de los que a falta de medios con que tratarse en sus casas, se ven forzados a pasar a la del hospital para curar sus dolencias y males que les oprimen.» Per la segona funció, els hospitals es convertiren en els anomenats «hospitals de pas», centres receptors per un dia del pelegrí o del malalt que porten a Girona, a qui alimentaran, escalfaran i ajudaran fins que l'endemà l'hospitaler, si l'hospital és prou important, o el justícia o pagès en altres casos, agafarà el relleu i els traslladarà al proper poble fins arribar a l'hospital de Santa Caterina de Girona o el de la Santa Creu de Barcelona.

Vegem el cas de Lloret de Mar l'any 1774 quan els regidors expliquen com és l'hospital: «hospital para enfermos pobres habitantes en dicha villa y hazer passar a los enfermos forasteros de un hospital a otro...». Tots tenien la mateixa finalitat. El comú de Cassà de la Selva diu que tenen un: «hospital para enfermos pobres y expositos que passen a Sta. Catalina» i la mateixa raó donen els regidors d'Anglès o bé els regidors de Maçanet de la Selva: «hospital de pobres enfermos para llevarlos en los hospitales de Gerona y Barcelona quando pasan de un lugar a otro hasta los hospitales referidos para curar de sus enfermedades». Talment igual que Caldes de Malavella: «en ella se recogen peregrinos y enfermos transeuntes...»; Blanes: «Hospital para enfermos pobres habitantes en dicha Villa y su término y los Forasteros, pero estos se hacen pasar luego de un hospital a otro».²²

21. Per França, es pot veure l'estudi de Jean Louis GOGLIN, *Les misérables dans l'Occident médiéval*, París, 1976, on quantifica la creació de la majoria d'hospitals a l'últim quart del segle XII i tot el segle XIII, mentre que minva dràsticament al llarg del segle XIV. Per Espanya, veg. C. LÓPEZ ALONSO, *La pobreza en la España medieval*, Madrid, 1986, on s'analiza el

pas de l'hospitalitat rural a la caritat ciutadana al llarg del segle XIII. Per Girona, Chr. GUILLERÉ, «Assistance et charité à Gérone au début du XIVeme siècle», *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*, Barcelona, 1981, vol. I.

22. AHG, Secció Hospici 3.1 i 3.2 («Respostes al corregidor»).

Agafem un exemple pràctic com el de Lloret de Mar, on analitzant els comptes de l'hospital entenem aquesta funció de pas que tenien aquestes centres assistencials: 24 de desembre de 1738, «tinch gastat per fer portar un malalt vingut de Blanas y portat a Vidreres: 8 sous»; dos de setembre de 1739, «tinch pagat a Martí puix per portar una criatura a Blanas fill de paras incognits, tres sous»; deu de gener de 1742, «tinch pagat a la filla de Martí Pux per portar un bort a Blanas, tres sous»; vint-i-nou de setembre de 1748, «per un malalt vingut de Tossa per passar a Blanes...»; vuit d'abril de 1749, «per portar un soldat malalt a Vidreres vingut de Blanes».

Respecte a la seva fundació, Jesús Crous documentà a Blanes la data de 19 de gener de 1369 com la referència més antiga, quan el bisbe donà llicència per a recollir donatius per a l'hospital de Pobres de Jesucrist de Sant Jaume. A Hostalric, l'hospital, propietat del duc de Medinaceli, fou fundat pels volts del 1300 pels antics vescomtes de Cabrera i de Bas. L'hospital de Lloret fou fundat entre 1445 i 1460 per Narcís Oliveres, paborde i senyor de Lloret i pels propis jurats de la vila.²³

L'hospital més modern és el d'Arbúcies: es va fundar amb escriptura notarial el nou d'agost de l'any 1786 per donació de Joseph Torrent i Saleta, natural d'Arbúcies, prevere canònic de Sant Martí d'Arenys de Munt i catedràtic degà del seminari tridentí de Girona. Es fundà sota la invocació de la Verge dels Dolors i era per a pobres malalts d'Arbúcies, Lliors i Sant Pere Desplà. Josep Torrent va donar a l'hospital una casa i un hort en el carrer Magues i el va dotar amb 400 lliures. Els administradors eren els rectors de la parròquia i el protector era en Narcís de Sarriera, senyor de la vila. Una clàusula final explicava que si s'haguessin de traspasar les rendes de l'hospital, havien de passar a l'hospital d'Hostalric, i en últim extrem a l'hospital de Santa Caterina de Girona, sempre i quan aquests es fessin càrrec dels malalts d'Arbúcies. Quan als anys noranta hi passà l'intendent de Catalunya Francisco de Zamora no s'estava de dir que «*El hospital acaba de hacerse de limosnas y es bastante gracioso*».²⁴ Un altre exemple d'hospital "modern" seria el de Sant Hilari Sacalm, que tot i tenir-ne constància des del 1436, no serà fins l'any 1786 quan, per una deixa important, canviarà el seu emplaçament i es farà nou, més ampli i espaiós.²⁵

Un altre exemple d'hospital que tot i ja existir des d'època anterior, no agafa força fins el segle XVIII és el de Tossa. Thomàs Vidal, tossenc, va aconseguir fer una bona fortuna a Amèrica; va fer testament el mes de març

23. Per Blanes, veg. J. CROUS, *Blanes. Cronologia històrica segle III AC – segle XX*, Blanes, 1994. Per Hostalric, AHG, Secció Hospici 3.1 i 3.2 ("Respostes al corregidor"). Per Lloret, veg. J. BOTET I SISO, *Revista de Gerona*, 1891, vol. XV, p.181.

24. AHG, Junta Provincial Beneficència. Institucions, capsa 96.

25. À. SERRADESANFERM, «L'hospital de Sant Hilari», *Programa de la Festa Major*, Sant Hilari Sacalm, 1998, p. 50-53.

de 1764 i morí el quatre d'abril del mateix any, nomenant marmessor el seu nebot Gerard Vidal i Ferro. Abans de morir, Thomàs Vidal ja havia escrit a l'ajuntament una carta sense data, on explicava les ganes que tenia de fer un hospital per a pobres, tot indicant-ne les condicions: volia invertir-hi 13.500 lliures i demanava s'assenyalés un lloc apte per a construir-lo; a més de les habitacions per als malalts, s'havia de construir-ne una altra per dir missa, una cambra per al capellà, i havia d'haver-hi «...*un poco de huerta para poderse cultivar en ella cantidad de hierbas medicinales y particularmente aquellas necesarias para los remedios más usuales*». Donaria vuit llits complets, i un capital de 2500 lliures que produiria 615 lliures anuals. Pagaria l'altar dedicat a Sant Miquel, patró que volia que fos de l'hospital, i pagaria les misses; volia ser l'administrador mentre visqués, i, un cop mort, que ho fossin els seus parents; l'últim desig expressat en la proposta era que volia que la seva tomba es construís al peu de l'altar.²⁶

Morí sense fer-se realitat el seu somni i la fundació d'un hospital de pobres sota la invocació de sant Miquel Arcàngel i de les Ànimes del Purgatori, fou aprovada pel Vicari General el vint-i-dos de juny de 1765; s'invertiren 11.400 lliures per la construcció de l'edifici, es posà la primera pedra el vuit de maig de 1767 i l'últim lliurament de diners al mestre d'obres es va fer el catorze d'agost de 1773; enrassat, s'invertiren 12.631 lliures. En el funcionament d'aquest nou hospital, Guerau Vidal, nebot de Thomàs Vidal, es reservava el dret de cobrar dos sous per lliura entrada, així com el dret de fer els estatuts i elecció del personal. L'hospital començà a funcionar sense gaire èxit i en la visita pastoral de 1775 s'ordenà que es fes una definició de comptes ja que entre el procurador i l'administradora devien a l'hospital més de 300 lliures. L'any 1789 encara no es portaven bé els comptes, i s'obligà als administradors a portar dos llibres de comptabilitat.²⁷

En línies generals, però, en la comarca cal destacar l'existència d'hospitals a tota la marina: Tossa, Lloret i Blanes disposen del seu hospital; en el pla de La Selva els hospitals, malgrat existir des d'èpoques molt anteriors, en el segle XVIII la seva importància i incidència és mínima i existeixen més nominalment que no efectivament; a la muntanya, podem parlar d'una nul·la existència activa si exceptuem el cas de la nova creació del d'Arbúcies a finals de segle. La dinàmica de creixement demogràfic i econòmic, molt més fort a la costa, es nota també en la seva resposta donada a la caritat, refent o mantenint el seu llegat medieval.

26. E. C. GIRBAL, *Revista de Gerona*, 1884, p. 74.

27. ARXIU HISTÒRIC COMARCAL DE LA BISBAL. Fons Sabater: A. «Institució y fundació de dos perpètuos

simples eclesiàstichs beneficis...» i B. «Llibre de l'hospital de Tossa».

L'estructura d'aquests hospitals era també molt variada, i depenia a voltes de la importància de la població o de les rendes amb què es mantenia. Sovint eren una simple habitació annexa a l'església, sense hospitaler ni quasi rendes; a Blanes per exemple, Zamora explica que «*el hospital es un edificio miserable*», o bé l'hospital d'Osor que l'any 1720 només té «un cofre ab pany y clau, un matalàs y una flassada, y una vanuva y tres llansols, dues tavallolas y altrás draps»;²⁸ altres disposen de més espai, d'un bon capital i un variat nombre de servents, però ja és difícil que s'ajuntin els tres elements. A Caldes, malgrat no tenir quasi rendes, era un espai amb vuit divisions o «cubiculum»; El d'Arbúcies disposava d'una casa i hort i a Santa Coloma de Farners l'hospital vell, darrera l'església, disposava àdhuc d'una petita capella dedicada a Sant Salvador, malgrat que l'espai per als malalts fos només una habitació; en canvi el nou hospital, construït l'any 1805, ja és molt més espaiós i higiènic.²⁹

El patronat d'aquests hospitals variava àmpliament en els seus orígens però el pas dels anys havia convertit l'ajuntament en patró nat de la majoria d'ells. Tal seria el cas d'Amer, Anglès, Blanes, Caldes de Malavella, Lloret de Mar, Maçanet de la Selva. En altres, era el senyor jurisdiccional el patró nat de l'hospital com passava amb el d'Hostalric, propietat del duc de Medinaceli, o el de Santa Coloma que n'era el patró el marquès de Rupit, senyor de la vila. I també hi havia les fundacions particulars o eclesiàstiques, o ambdues barrejades, com el cas de Tossa o Arbúcies on els patrons eren parents dels fundadors o el propi prevere. Fossin qui fossin els patrons, nomenaven administradors, entre els quals acostumava haver-hi el prevere de la parròquia i algun regidor, els quals controlaven les despeses, cobraven els ingressos, certificaven les altes i baixes de malalts, i dirigien l'escàs personal adscrit a l'hospital amb dedicació més o menys plena (hospitaler, infermera...) o bé en dedicació parcial a base de les conductes (metge, cirurgià, apotecari), presentant comptes als patrons normalment amb força flexibilitat.

El cas més complex i ampli d'administració i patronatge és el de Blanes; en les ordenacions de l'any 1805 la Junta estava formada per onze vocals: el regidor degà n'era el president; després el síndic personer, i «*uno del estado noble, de uno de la clase mediana o que ejerza alguna facultad liberal, de un labrador, de un patrón matriculado, e un artesano y de cuatro obreros elegidos por el Ayuntamiento*». L'administració anava a càrrec de dos regidors recolzats per un secretari.³⁰

28. AHCSCF [ARXIU HISTÒRIC COMARCAL DE SANTA COLOMA DE FARNERS], Osor: *Llibre dels Consells*, núm. 245, f. 72v.

29. Miquel BORRELL, *Santa Coloma de Farners al segle XVIII*, Sta. Coloma de Farners, 1997.

30. J. CORTILS VIETA, «Fundaciones benéficas en Blanes», *Revista de Gerona*, t. IX, 1885.

A Santa Coloma, l'ajuntament i el duc d'Híxar, nou senyor jurisdiccional, signaren una concòrdia a primers de maig de 1817 on s'especificava que els tres administradors serien el prevere més antic de l'església, un hisendat i un pagès que tingués la residència a menys de mitja hora de la vila.

Tanmateix, la majoria d'aquests hospitals disposaven d'escasses rendes: a vegades eren unes misèrrimes quantitats que servien només per justificar l'existència d'una fundació hospitalària però sense cap mena de possibilitat de subvenir a cap necessitat d'ajut. Analitzem detalladament les finances dels hospitals selvatans. Els diners aportats pel fundador, junt amb altres pocs llegats aconseguits amb el pas del temps, servien per crear censals i amb les pensions anuals dels mateixos, subsistir l'hospital. Caldes de Malavella, l'any 1774 tenia repartits censals per valor de 1.012 lliures que al 3% oficial de rèdits li proporcionava 30 lliures anuals. L'hospital de pobres de Riudarenes tenia unes rendes anuals de 15 sous, o sigui el sou de dos dies d'un manobre. A Tossa de Mar, l'hospital vell disposava l'any 1734 de tres lliures de rendes; Maçanet de la Selva disposava de sis lliures i quatre sous. L'any 1776, Hostalric disposava de deu lliures i Zamora ens deia en la seva visita de l'any 1790 que *«Hay un hospital rico y bien asistido»*.

Amer tenia setze lliures de rendes anuals; Lloret, 25 lliures anuals; Anglès ja disposava entre 45 i 75 lliures i Cassà de la Selva es movia en unes rendes que voltaven les seixanta lliures. Santa Coloma de Farners, acabada la Guerra de Successió, tenia unes rendes de 70 lliures anuals que anirien desapareixent al llarg del segle; i malgrat el comentari despectiu de Zamora ja comentat, el més ric era l'hospital de Blanes que disposava d'unes dues-centes lliures anuals. D'altres hospitals tenim uns comptes més complets que són els que corresponen a les taules que presentem a continuació.

Llibre del St. Hospital de Pobres de Jesu-christ de la Vila de Blanes

FONT: ARXIU HISTÒRIC COMARCAL STA. COLOMA DE FARNERS

<i>Anys</i>	<i>Ingressos</i>	<i>Despeses</i>
1717-1737	4440 & 5 sous 3 diners	4384 & 18 sous 2 diners
1738-1752	3608 & 17 sous 2 diners	3145 & — 8 diners
1753-1758	1055 & 18 sous 1 diner	1101 & 12 sous 10 diners
1789-1799	2738 & 7 sous 9 diners	2455 & 3 sous 19 diners
TOTAL	11843 & 8 sous 3 diners	11086 & 16 sous 3 diners

Llibre del que Cobro i Pago de la ministració de l'hospital de pobras de Lloret en lo any 1737

FONT: ARXIU MUNICIPAL DE LLORET DE MAR

Any	Ingressos	Despeses
1741-1749	263 & 17 sous 6 diners	253 & 10 sous 5 diners
1750-1754	168 & 10 sous 1 diner	124 & — 11 diners
1755-1766	602 & 5 sous 1 diner	564 & 3 sous 7 diners
1767-1771	99 & 6 sous 6 diners	61 & 8 sous 8 diners
1771-1774	149 & 14 sous 10 diners	111 & 5 sous 8 diners
1774-1786	284 & 19 sous 8 diners	194 & 17 sous 5 diners
1786-1789	340 & 7 sous —	315 & 14 sous 2 diners
1789-1797	268 & 18 sous 9 diners	213 & 3 sous 9 diners
1797-1803	272 & 3 sous 6 diners	183 & 14 sous 4 diners
1803-1808	690 & 16 sous 9 diners	404 & 13 sous 5 diners
TOTAL	3140 & 18 sous 4 diners	2426 & 12 sous 4 diners

Llibre de comptes del hospital de Tossa

FONT: ARXIU HISTÒRIC DE LA BISBAL D'EMPORDÀ. Fons Sabater.

Any	Ingressos	Despeses
1776-1781	1312 & 19 sous 2 diners	1178 & 17 sous 8 diners
1782-1783	768 & 8 sous —	506 & 11 sous 3 diners
1784-1785	904 & 8 sous 9 diners	451 & 7 sous 2 diners
1786-1788	2232 & 11 sous 8 diners	1809 & 15 sous 1 diner
TOTAL	5218 & 7 sous 7 diners	3946 & 14 sous 2 diners

Per subvenir a les despeses, tot sovint s'havien de fer captes i rifes. A voltes, a més dels diners de censals, existien petites propietats, com seria el cas de l'hospital d'Amer: de les 16 lliures de què disposava anualment, quatre les aconseguia del lloguer d'una feixa de regadiu. A Hostalric, a més de les rendes de censals tenien les rendes del delmes del peix fresc, olives i sumaques de Montpalau³¹. A Blanes, l'any 1745, en l'arrendament de la carnisseria, una de les condicions que posaren els regidors és que s'havia d'assortir gratuïtament de carn als malalts de l'hospital i l'any 1797 es pactà amb l'arrendatari dels corrals de la carnisseria que 1/3 dels ingressos del lloguer dels corrals fossin per a l'hospital.³²

31. Montpalau era una baronia que l'any 1756 passà per herència als ducs de Medinaceli i que comprenia les parròquies d'Arenys, Sant Iscle de Vallalta, Sant Cebrià de Vallalta, Hortsavinyà, Vallmanya i Pineda. Els sumacs o sumaques són

arbusts dels quals s'utilitza l'escorça per blanquejar i l'adob de pells fines.

32. J. CORTIÀS VIETÀ, «Fundaciones benéficas en Blanes», *Revista de Gerona*, t. ix, 1885.

Respecte a les despeses, les de l'hospital d'Amer poden servir d'exemple bastant generalitzat: un cop descomptat el sou dels administradors, es gastaven amb la manutenció:

«de los enfermos que por malos no pueden passarse al Hospital general de Gerona, por la conduccion y preciso alimentos de los enfermos estrangeros de dicha Villa que transitan y se pasan a dicho Hospital general de Gerona, y por la celebracion de los Divinos officios de entierro de los Pobres de Solempnidad que mueren en dicha villa, y los trahen muertos a dicho Hospital; gasto de aceyte para una Lampara que quema mientras estan muertos en aquel por la offrenda y gasto de cera para la celebracion de dichos officios de entierro y respeta de ser muy enfermisso este Pueblo, regularmente dicha renta no basta para lo refferido.»

Aquestes en general escasses rendes feia que els hospitals locals subsistissin gràcies a la bona voluntat del comú. Els administradors dels hospitals petits, nomenats pels ajuntaments, no cobraven per la feina i ho feien per caritat. A Cassà de la Selva, el set de juny de l'any 1774 ningú es vol fer càrrec de l'hospital ja que porta molt de treball i les rendes no permeten pagar a ningú i es decideix que Narcís Xiberta que ja *«...ha socorrido con limosnas ocultas a la dicha Santa Casa y amas ha demostrado con algunas cantidades en aumento de sus rentas y socorro de aquellos pobres»* es converteixi en administrador de l'hospital, sense sou, però *«...concediendole libre de todo oficio publico por considerarse bastante el trabajo le lleva la tal administracion...»*³³ A Tossa de Mar, fins la fundació del nou hospital l'any 1773: *«...quando algun enfermo se empara a el, los Regidores van por la villa pidiendo limosna [...] medico, boticario y Syrujano lo asisten por amor a Dios.»* A Santa Coloma de Farners els administradors no cobraven, i buscaven una persona de confiança que, caritativament, fes una capta cada dissabte i els propis administradors la feien el Dissabte Sant i la vigília de Nadal.

En determinats pobles els administradors es treien una bona quantitat com per exemple en l'hospital d'Amer, on els administradors eren el prevere de la parròquia i els regidors i el primer cobrava dos sous per lliura, o sigui un 10% dels ingressos de l'hospital. A Anglès l'administrador n'era el mestre de primeres lletres que cobrava 10 lliures anuals. Si a aquestes deu lliures hi sumem les quinze que es pagava per fer una missa cada divendres, només en quedaven vint per atendre els malalts. A Tossa, amb l'hospital nou, l'administrador cobrava dos sous per lliura (un 10%) dels ingressos.

Tanmateix en aquests petits hospitals de poble, la feina dels especialistes era més aviat escassa. Tot sovint metges i apotecaris cobraven quan podien. Altres vegades tenien un sou fix com l'hospital de Tossa on el metge i el cirurgià

33. ACA [ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ], R. Audiència, Consultes R. 814, f. 245.

cobraven 12 lliures anuals cadascun en la dècada dels vuitanta i 25 lliures anuals l'any 1807, mentre l'hospitaler cobrava 40 lliures anuals. Tanmateix el càrrec d'hospitaler com a personal estable era quasi inexistent i aquest càrrec requeia en alguna dona que, quan hi havia un malalt anava a l'hospital a fer el menjar, guarir-lo... Així, l'hospitaler era un treballador a temps parcial i esporàdic, que tot sovint no vivia en el mateix hospital, sinó que hi anava a estones quan hi havia algun malalt.

Amb aquestes magres perspectives econòmiques, els hospitals buscaven tots els sistemes per sanear les seves escasses arques. Una bona forma de fer-ho eren les captes públiques: els pobles dedicaven un o dos dies a l'any a recollir diners per al seu hospital amb captes públiques, com el cas explicat de Santa Coloma de Farners. Però, apart d'aquests sistemes clàssics de caritat, una bona font d'ingressos era l'organització d'espectacles públics, els beneficis dels quals anaven a raure a l'hospital.

Una característica força comuna a la majoria d'hospitals locals foren les lluites pel seu control o bé la deixadesa dels mateixos. Cal veure els cas de Tossa per entendre que quan aquests hospitals generaven una quantitat de diners notable, el seu control implicava lluites; o bé els casos de Cassà de la Selva o Santa Coloma de Farners on les petites rendes feien que la deixadesa i la decadència s'anessin apoderant d'ells malgrat intents esporàdics de resurrecció. A Santa Coloma, l'any 1760, la desídia dels administradors obligà a la senyora jurisdiccional, comtessa d'Aranda, a canviar-los per persones de la seva absoluta confiança.³⁴

La poca estima i interès dels vilatans cap els seus hospitals, considerats sempre llocs de pobres i marginació la trobem a Blanes, quan l'any 1734 els malalts pobres no volen anar a l'hospital i demanen que els serveixin les racions de menjar a casa seva!!!; davant aquest menyspreu a la institució, el bisbe negà aquesta petició.³⁵

No deixem la vila de Blanes. Quan hi passà l'intendent general de Catalunya Francisco Zamora, l'any 1790 no s'està de dir que *«El hospital es edificio miserable, con 200 libras de renta. Los administradores son los regidores. Este punto necesita arreglo en general»*. Anys més tard no sembla pas que s'hagués millorat el seu funcionament: el tretze de desembre de l'any 1805 el regidor degà de l'ajuntament presenta una queixa al Consell de Castella denunciant que quan hi ha alguna proposta que no agrada als vocals, aquests s'aixequen i se'n van sense votar, estant així impossible prendre cap resolució. La solució que proposa és poder posar penes si no es queden a les reunions.³⁶

34. AHG, Manual de Notari, 1760, núm. 117bis, 18-4-1760, f. 242.

35. ADG [ARXIU DIOCESÀ DE GIRONA], Visites Pastorals, any 1734, Blanes.

36. ACA, R. Audiència, Cartas Acordadas, lligall 113.

■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■

Acabem: malgrat no poder generalitzar, la majoria d'hospitals selvatans naufragaven en la manca de rendes, o bé en la deixadesa dels seus administradors, de tal forma que la seva funció assistencial quedava molt limitada. Tanmateix, cap dels sistemes assistencials de l'antic règim solucionaren la pobresa, donat el cas que treballaven sobre les conseqüències i no sobre les causes de la mateixa, aspecte evidentment molt més complex i que hauria posat en entredit totes les estructures socials i econòmiques del règim senyorial provinent de l'edat mitjana. El traspàs de les almoines locals a l'hospici de Girona l'any 1774 acabà amb els vestigis caritatius medievals malgrat que la nova institució tampoc solucionà la pobresa en el seu intent per reconvertir la caritat cristiana en beneficència pública.³⁷

37. Miquel BORRELL, *Néixer per a morir. Orfes, dïdes i hospicians al set-cents gironí*, Girona, UdG,

1995, Tesi doctoral, 2 vol. (en curs de publicació a la col. Estudis i Textos, del Centre d'Estudis Selvatans).